

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-179-4-17>

ВПЛИВ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ НА ПРИПИНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Коросд С. О.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права*

*Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила»
м. Івано-Франківськ, Україна*

В науці цивільного права, починаючи ще з радянських часів, дискусійним залишається питання щодо можливості припинення порушеного суб'єктивного цивільного права у зв'язку зі спливом строку позовної давності. Судова практика, в свою чергу, не визнає такої підстави для припинення зобов'язання, як сплив строку позовної давності (постанова Верховного Суду від 04.04.2018 у справі № 921/247/17-г/16). Водночас Європейський суд з прав людини наголошує, що позовна давність – це законне право правопорушника уникнути переслідування або притягнення до суду після закінчення певного періоду після скоєння правопорушення (п. 570 рішення від 20 вересня 2011 року за заявою № 14902/04 у справі ВАР »Нафтова компанія «Юкос» проти Росії»). З огляду на це науковий і практичний інтерес представляє питання наявності або відсутності матеріально-правових підстав припинення зобов'язань у зв'язку зі спливом строку позовної давності.

Так, ще в середині минулого століття серед вчених-цивілістів існував спір про те, чи погашається зі спливом позовної давності лише можливість примусового здійснення цивільного суб'єктивного права, в тому числі позовний судовий захист з погашенням права на позов в матеріальному сенсі, або ж зі спливом строку позовної давності припиняє своє існування само цивільне матеріальне суб'єктивне право [1]. В науковій літературі останніх років питання про долю порушеного суб'єктивного цивільного права у зв'язку із спливом строку позовної давності вирішується однаково. Вчені-цивілісти вважають, що порушене суб'єктивне речове право продовжує існувати, не дивлячись на сплив строку позовної давності за вимогою про його захист або заявою про її застосування (якщо до такої вимоги позовна давність взагалі підлягає застосуванню). Забезпеченого судовим примусом юридичного обов'язку боржника здійснити виконання в такому зобов'язанні вже не

існує. Сплив позовної давності на вимогу кредитора у зобов'язанні не припиняє відповідне зобов'язальне правовідношення, але вносить якісні зміни в його зміст [2]. Превалює думка, що суб'єктивне право при закінченні позовної давності продовжує існувати, оскільки при закінченні строку давності припиняється не саме матеріальне право заінтересованої особи, а право примусового здійснення через суд суб'єктивного матеріального права [3, с. 99, 102]. Судова практика стоїть на шляху подібного тлумачення відповідних положень цивільного законодавства стосовно можливості (а точніше – неможливості) впливу позовної давності на припинення зобов'язання [4; 5; 6]. Така судова практика вже є усталеною. Хоча можна знайти окремі судові рішення, в яких суд визнавав припиненими правовідносини у зв'язку із спливом строку позовної давності. Наприклад, Вищий господарський суд України, задовольняючи позов про припинення договору іпотеки виходив з того, що рішеннями господарських судів в іншій справі, які набрали законної сили, за участі тих же сторін спірних правовідносин, встановлено преюдиційні при розгляді даного спору обставини відмови відповідачу у визнанні права власності на спірне майно внаслідок звернення на нього стягнення, як на предмет іпотеки, які впливали з пропуску позивачем (банком) строку позовної давності за вимогами про звернення стягнення на предмет іпотеки та визнання на нього права власності за іпотекотримачем. Сплив позовної давності, який є підставою для відмови у позові відповідно до частини 4 статті 267 ЦК України, означає, що вже жодна вимога не підлягає примусовому здійсненню за будь-якого розгляду суперечки, порушеної після цього моменту. Відповідно до статті 266 ЦК України, сплив позовної давності на вимоги про звернення стягнення на заставне майно шляхом визнання права власності означає, що будь-які додаткові вимоги, пов'язані із обтяженням такого предмета не можуть бути задоволені, а сам предмет є вільним від обтяжень. Іпотека належного позивачу на праві приватної власності нерухомого майна, яка є похідною від основного зобов'язання, припиняється у зв'язку з припиненням основного зобов'язання, яке нею забезпечувалося [7]. А нещодавно Велика Палата Верховного Суду зробила висновок про припинення іпотеки при переході права власності на неї, зазначивши, що за відсутності в реєстрі відомостей про права інших осіб на нерухоме майно або їх обтяжень особа, яка добросовісно покладалася на ці відомості, тобто не знала і не мала знати про існування таких прав чи обтяжень, набуває право на таке майно вільним від незареєстрованих прав інших осіб та обтяжень (пункт 38 постанови Великої Палати Верховного Суду від 23 жовтня 2019 року у справі № 922/3537/17). За таких умов право іпотеки припиняється, відомості

про іпотеку поновленню не підлягають, а позов про звернення стягнення на предмет іпотеки не підлягає задоволенню [8]. Хоча треба розуміти, що такі рішення скоріш є винятком із правила.

Водночас вчені-цивілісти, наводячи свої аргументи стосовно впливу позовної давності на можливість припинення зобов'язання, не звертають увагу на податкові наслідки, які тягне за собою для особи-боржника закінчення строку позовної давності. Так, п.п. 164.2.7 п. 164.2 ст. 164 ПК України відносить до оподатковуваних доходів суму заборгованості платника податків за укладеним ним цивільно-правовим договором, за якою минув строк позовної давності та яка перевищує суму, що становить 50 відсотків місячного прожиткового мінімуму. В такому випадку фізична особа самостійно сплачує податок з доходів фізичних осіб і військовий збір з таких доходів та зазначає їх у річній податковій декларації [9]. Тобто фактично після сплати податку з доходів особа вважається набувачем коштів або майна, які вона не повертає у зв'язку зі спливом позовної давності. Проте цивільне законодавство такий випадок не визнає підставою для припинення зобов'язання і не розглядає в якості підстави набуття прав на залишені (утримані) в себе грошові кошти або майно, які вже їх законному власнику не повертаються.

Таким чином, єдиним можливим механізмом припинення зобов'язання у зв'язку із спливом строку позовної давності (про застосування якої заявлено стороною в спорі), може бути лише закріплення відповідної підстави в законодавстві, адже в силу частини другої статті 12 ЦК України нездійснення особою своїх цивільних прав не є підставою для їх припинення, крім випадків, встановлених законом, а частиною другою статті 598 ЦК України прямо передбачено, що припинення зобов'язання на вимогу однієї із сторін допускається лише у випадках, встановлених договором або законом. І такі спроби внесення змін до законодавства раніше вже були. Так, зокрема, у Верховній Раді України у 2016 році вже був зареєстрований відповідний проект закону про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо припинення зобов'язання зі спливом строків позовної давності (який у 2019 році було відкликано суб'єктом законодавчої ініціативи) [10].

Такі законодавчі зміни, на наш погляд, залишаються актуальними та є необхідними, відповідають вимозі «якості закону», зокрема передбачуваності його приписів, адже у випадку закінчення строку позовної давності (і відсутності підстав для його поновлення) майно або грошові кошти залишаються у боржника, а кредитор позбавляється можливості їх повернути (за відсутності волі боржника), тобто кредитор фактично позбавляється свого права на майно або грошові

кошти. А якщо мова йде про відкацію майна, то у випадку відмови в задоволенні відкаційного позову фактичний володілець майна (зокрема нерухомого, право власності на яке зареєстроване за ним в державному реєстрі) залишається його єдиним власником із усіма правомочностями власника. Водночас, як висловився Європейський суд з прав людини, позовна давність виконує кілька завдань, в тому числі забезпечує юридичну визначеність та остаточність, запобігаючи порушенню прав відповідачів. Тобто фактично мова йде про «право» відповідача на неповернення майна чи грошових коштів, яке захищає суд ухвалюючи рішення про відмову в позові кредитору у зв'язку зі спливом строку позовної давності.

Література:

1. Черепяхин Б. Б. Спорные вопросы понятия и действия исковой давности. Советское государство и право. 1957. № 7. С. 62–70. URL: http://civil.consultant.ru/elib/books/22/page_29.html.

2. Эрделевский А. М. О действии исковой давности на обязательство. Подготовлен для системы КонсультантПлюс, 2011. URL: <https://center-bereg.ru/b4913.html>.

3. Ильичев П. А. Исковая давность. Проблемы теории и правоприменительной практики: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. М., 2013. 171 с. URL: https://msal.ru/common/upload/Dissertatsiya_-_Ilichev_P.A.%5B1%5D.pdf.

4. Постанова Верховного Суду України від 15.05.2017 в справі № 643/4395/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/66720091>.

5. Постанова Верховного Суду від 04.04.2018 у справі № 921/247/17-г/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73334975>.

6. Постанова Верховного Суду від 06.05.2020 в справі № 539/3306/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89130999>.

7. Постанова Вищого господарського суду України від 09.12.2014 в справі № 910/14754/14. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/41943194>.

8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15.06.2021 в справі № 922/2416/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98146719>.

9. Кравченко Д. Минула позовна давність за комуналкою: наслідки для фізособи. Податки & бухоблік. квітень, 2019. № 33. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2019/april/issue-33/article-43985.html>.

10. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо припинення зобов'язання зі спливом строків позовної давності: проект Закону України № 5411 від 16.11.2016 (5 сесія VIII скликання). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60518.